यद्यपि सामन्तादीनां साक्ष्यपेक्षया दण्डाल्पत्वमुक्तं तथापि तेषां वाचनिकं दण्डाधिक्यमिति न कोऽपि दोषः। यद्यपि शाकुनिकादयो बहुधा पापरतत्वात् लिङ्गप्रदर्शनोपयोगेनान्यथा सिद्धा न साक्षात् सीमानिर्णये उपयुज्यन्ते तथापि हस्तादिलिङ्गप्रदर्शन एव मिथ्याभाषित्वसम्भवात्तदभिप्रायेणैव दण्डविधानम्। लोभादिना भेदेनोक्तौ अनुक्तौ च साक्ष्यादीनां दण्डमाह कात्यायनः "बहूनान्तु गृहीतानां न सर्वे निर्णयं यदि। कुर्युर्भयाद् वा लोभाद् वा दाप्यास्तूत्तमसाहसम्"। एवमज्ञानादिना अन्यतरवचने साक्ष्यादीन् दण्डयित्वा पुनः सीमाविचारः प्रवर्त्तयितव्यः तथा च स एवाह "अज्ञानोक्तौ दण्डयित्वा पुनः सीमां विचारयेत्। कीर्त्तिते यदि भेदः स्याद्दण्ड्यास्तूत्तमसाहसम्"। साक्ष्यादीनां सर्वेषाम् अज्ञानोक्तौ भेदेनोक्तौ च पुनर्विचारणं लेख्यप्रमाणेन कर्त्तव्यम्। अतएव मनुलिखितावपि "सामन्तविरोधे लेख्यप्रत्ययः" इति। यदा पुनः सामन्तप्रभृतयो ज्ञातारश्चिह्नानि च न सन्ति तदा राजा स्वेच्छया निर्णयं कुर्यात् तथा च याज्ञवल्क्यः "अभावे ज्ञातृचिह्नानां राजा सीम्नः प्रवर्त्तिता"। ज्ञातॄणां सामन्तादीनां चिह्नादीनाञ्च हस्तादीनामभावे राजैव स्वातन्त्र्येण सीमानं प्रवर्त्तयेत्। नारदोऽपि "यदा च न स्युर्ज्ञातारः सीमायाः न च लक्षणम्। तदा राजा द्वयोः सीमासम्बन्धेदिष्टतः स्वयम्"। दृष्टतः दृष्ट्या सार्वविभक्तिकस्तसिः। ग्रामद्वयमध्यवर्त्तिनीं विप्रादास्पदीभूतामाभुवं समं प्रविभज्यास्येयन्मूरित्युभयोः समर्थं तन्मध्ये सीमाचिह्नानि कुर्यात्। यदा तस्यां भूमावुपकारातिशयो यत्र दृश्यते तदा तत्रैव सा सम्बन्धा भूर्योजनीया न तूभयत्र। तथा च मनुः "सीमायामविवादायां स्वयं राजैव धर्मवित्। प्रदिशेद्भूमिमेतेषामुपकारादिति स्थितिः" इति। अविवादायां ज्ञातृचिह्नरहितायाम्। प्रदिशेत् प्रवेशयेदित्यर्थः। अयञ्च निर्णयो राज्ञा निर्णयान्तरवदव्यवहितोत्तरमेव न कर्त्तव्यः किन्तु सीमाचिह्नानि यदा आवरकाद्यभावात् स्फुटं दृश्यन्ते तदा कर्त्तव्यः। तथा च मनुः "सीमां प्रति समुत्पन्ने विवादे ग्रामयोर्द्वयोः। ज्येष्ठे मासि भवेत् सीमां सुप्रकाशेषु सेतुषु"। द्वयोर्ग्रामाधिपयोर्विवादे सीमां प्रति समुत्पन्ने ज्येष्ठे मासीत्युपलक्षणं मासान्तरेऽपि सेतुषु सीमाचिह्नेषु व्यक्तेषु विवादाध्यासितां सीमानिर्णयेदित्यर्थः। ग्रामग्रहणं नगरादेरुपलक्षणार्थम्। अतएव कात्यायनः "सामन्तानेत्तु सामन्तैः कुर्यात् क्षेत्रादिनिर्णयम्। ग्रामसीमादिषु तथा तद्वन्नगरदेशयोः" इति। यदा पुनः ग्रामादीनां सीमात्वेन परिकल्पिता नदी कदाचित् ग्रामान्तरं भित्त्वा प्रवहन्ती दक्षिणभागे स्थितां पूर्वं काञ्चिद् भूमिं वामभागनिविष्टां करोति तथा तत्रैकग्रामसम्बन्धिनी भूरन्यत्र राज्ञा योज्यते तत्र निर्णयोपायमाह बृहस्पतिः "अन्यग्रामात् समाकृष्य दत्ताऽन्यस्य यदा मही। महानद्यथ राज्ञा च कथन्तत्र विचारणा। नद्योतस्तटा राजदत्ता यस्य तस्यैव सा मही। अन्यथा न भवेद्ग्रामो नराणां राजदैविकः। क्षयोदयौ जीवनञ्च दैवराजवशात्तृणाम्। तस्मात् सर्वेषु कार्य्येषु तत्कृतन्न विचारयेत्"। न च नदीकृतस्य दैवकृतत्वाभावः शङ्कनीयः दैवशब्दस्य भाग्यवाचित्वान्नदीकृतमपि दैवकृतं भवत्येव। तथा चाह स एव "ग्रामयोरुभयोर्यत्र मर्य्यादा कल्पिता नदी। कुरुते दानकरणं भाग्याभाग्यवशात्तृणाम्। एकत्र कूलपातन्तु भूमेरन्यत्र संस्थितिम्। नदी तीरे प्रकुरुते तस्य तान्न विचारयेत्"। तस्य नदीवशात् प्राप्तभूमिकस्य तां प्राप्तां भूमिन्न विचारयेत् नान्यथा कुर्यात् पूर्वस्वामी नापच्छिन्द्यादित्यर्थः। एतदुभयस्रोतोरविषयम्। उभयस्रोतविषये पुनः स एवाह "क्षेत्रं सस्यसमुत्पन्नं यत्र भूमिश्छिन्ना यदा भवेत्। नदीस्रोतःप्रवाहेण पूर्वस्वामी लभेत ताम्"। तां सस्यां भूमिं पूर्वस्वामी यावदुत्पन्नस्य सस्यफलप्राप्तिस्तावत्कालमेतेत्यर्थः। फलप्राप्तेरूर्द्ध्वं पुनः पूर्ववचनविषयं समानता। राजदत्तविषये कश्चित् प्रतिग्रहवचनाह स एव "या राज्ञा क्रोधलोभेन लक्ष्यावेन वा हृता। ब्रह्मदाऽन्यस्य दुष्टेन न सा सिद्धिमवाप्नुयात्"। स्वत्वहेतुप्रतिग्रहादिनिर्णयस्तेतविषयगेतत्। स्वत्वहेतुप्रतिग्रहादिप्रमाणाभावे पुनः स एवाह "प्रमाणरहितां भूमिं शुद्धानो यस्य या हृता। गुणाधिकाय वै दत्ता तस्य तान्न विचारयेत्। प्रमाणरहितां स्वत्वहेतुप्रतिग्रहादिप्रमाणरहिताम्। गृहादिविषयकं निर्णयमाह स एव "निवेशकालादारभ्य गृहचर्य्यावणादिकम्। येन यावद्यथा भुक्तं तस्य तन्न विचारयेत्"। येन स्वामिना यावत् प्रचारभूम्यादियुक्तं तथा येन पूर्वादिदिगभिमुखद्वारादियुक्तत्वादिरूपेणोपभुक्तं तत्तस्य स्वामिनः सकाशान्न विचारयेत् नान्यथा कुर्यादित्यर्थः